

ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ У СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ

Біоетика в спортивній медицині: світоглядний дискурс

М. М. Ібрагімов, Т. А. Рожкова

Національний університет фізичного виховання та спорту України, Київ, Україна

Резюме. Акцентируються основные этические проблемы современного спорта, определение роли и влияния на него новейших биотехнологий. Утверждается необходимость исключения негативных последствий применения допинга для спортсменов посредством развития философской экзистенциалистской методологии формирования общественного мнения относительно моральных рычагов влияния на интенсивное развитие фармакологии и применение новейших биотехнологий в спорте.

Ключевые слова: биоэтика, спортсмен, допинг.

Summary. The major ethical issues of modern sports are highlighted together with the role and impact of newest biotechnologies. The need to avoid the adverse effects of doping in athletes is suggested through the development of existential philosophical approach to formation of public opinion on the moral leverage of influence on the intensive development of pharmacology and application of new biotechnologies in sport.

Keywords: bioethics, athlete, doping.

Постановка проблеми. Біоетика — система знань про межі допустимого маніпулювання життям і смертю людини — виходить на авансцену світової думки як проблема, що породжена на рубежі ХХ—ХХІ ст. стрімким проникненням наукових технологій в серцевину людського буття в світі: народження, існування, виживання і подальший розвиток всього живого на Землі. Гострота проблеми пов'язана, з одного боку, з біотехнологічною революцією в медицині, що спричиняє порушення на субстратному рівні цілісності людини та органічного зв'язку соціального і біологічного в ній, з іншого — зі зміною парадигмальних основ культури, її мозаїчністю і втратою життєсміслового орієнтиру. Гуманітарії і природознавці зазначають, що життя людини і її здоров'я знецінено до крайньої межі, а тому необхідний соціально-філософський, світоглядний аналіз ставлення самої людини до свого здоров'я і моральної відповідальності тих, хто покликаний за своєю соціально-професійною

роллю дбати про нього, тобто лікарів, менеджменту, що працює в сфері охорони здоров'я.

Спорт — одна із сфер життєдіяльності суспільства — акумулює в собі всі переваги і вади цивілізації, оскільки основним фігурантом фізкультурно-спортивної діяльності є особа спортсмена, який, будучи творчим індивідумом, *інсценує* соціальну дійсність і на своєму життєвому досвіді стверджує або ж заперечує наявність в людини потенційних можливостей для виживання, здатності до адаптації в нових історичних умовах, її перспектив. Спорт — суперечний культурно-історичний феномен — здавна слугував засобом як добротворчості, так і приниженням людської гідності. «Ми знаємо, — писав П'єр де Кубертен, — що спорт може призвести до тяжких зловживань, потонути в меркантилізмі і ганебному бруді, і від такої долі нам необхідно його вберегти. Якщо цього не зробити, зруйнуються всі надії, пов'язані зі спортом. І він не буде грати ніякої ролі ні в шкільному вихованні, ні в

суспільному житті, а, навпаки, допоможе корупції, давши їй додатковий шанс» [15].

Сучасний спорт став потужною суспільною бізнес-структурою і на цій основі зростає криміналізація спорту вищих досягнень. Ці тенденції не новоявлені, адже один з дослідників олімпійського руху Валерій Штейнбах зазначає, що «ніякі Олімпійський ігри, та й взагалі ні одне велике спортивне змагання не обходиться без скандалів. Це аксіома. Певний час Ігри потрясли політичні скандали. Потім настали часи скандалів корупційних. Ну, а в наші дні найчастіше скандали та непорозуміння пов'язані з упередженням, а часом і з безграмотним суддівством або з допінгом» [14]. Якщо врахувати високу смертність серед спортсменів, то дійсно загострюється проблема доцільності та привабливості його для молоді.

Отже, етична проблематика як у цілому в спорті так і в спортивній науці, складовою якої є спортивна медицина, надзвичайно актуальна і зосереджується на широкій низці питань про взаємини спортивного лікаря і спортсмена, а також на моральній відповідальності тренерів, організаторів змагань за здоров'я спортсменів, їх особистій зацікавленості в його збереженні. Біоетика в спортивній медицині має маніфестувати суспільну зацікавленість, громадський і правовий контроль за діяльністю всіх тих, хто намагається безжалісно експлуатувати здоров'я спортсменів з метою задоволення власних користюлюбивих інтересів — чи то вчених від медицини, чи то різноманітних акул бізнесу. Біоетика в спортивній медицині має протиставити філософії нахабства, що безмежно панує в спорті, філософію гуманізму і доброти, що завжди має життєстверджуючу силу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Біоетика в спортивній медицині, що розглядається як особлива галузь сучасного знання та інтерпретується в даному контексті, ще не поширена в Україні, хоча проблеми, які ця наука розглядає, далеко не нові. Біоетика набуває особливого евристичного змісту, якщо розглядається не тільки як фахова етика медиків і біологів, а, в першу чергу, як особливий світогляд, визначений історичним етапом розвитку європейської культури, коли розуміння феномену життя одержує нову просторово-часову розмірність і внутрішні перспективи для свого розвитку. Таке розуміння дає змогу включити в сферу морального не тільки відношення між людьми, а й відношення людини до рослин і тварин, до навколишнього середовища, до себе самої, до своєї чуттєвості, тілесності, духовності [11].

Біоетична проблематика активно розвивається в царині філософії здоров'я, в медичній

літературі, в оздоровчих технологіях фізкультурно-спортивної галузі знань і набуває широкого розповсюдження в Україні. Так, в Інституті філософії РАН підготовлений в 2001 р. збірник наукових праць «Філософія здоров'я», де розглядається біотична проблематика [13]. Вона артикулюється у вирішенні «глобального етіологічного парадоксу», в якому стверджується, що «сучасна біомедицина в принципі не має можливостей у знаходженні виліковних методів, що реалізували б повне оздоровлення людини» [12]; у концепті антропологічної теорії взаємозв'язку здоров'я людини і її способу життя [6]; у висвітленні теоретичних основ визначення поняття здоров'я [10]; у ряді філософсько-антропологічних дискурсів, де мова йде про інтуїтивне пізнання власного здоров'я людиною, проводиться цікава думка про те, що «для російської моделі біоетики характерно в цілому світоглядне несприйняття нігілізму, корені котрого знаходяться в творчості німецького «філософа життя» Г. К. Марселя» [5].

В Україні біоетичну проблематику в медицині найбільш виразно представлено в роботах В. Л. Кулініченко та його школи [8, 9]. В українській періодиці біоетика розглядається в широкому спектрі наукових досліджень: від розгляду синергетичних методологічних побудов моделей біоетичних відносин людини і природи, суспільства і природи [7], намагань створення алгоритму оцінки ризику медичних технологій і формування навчальної моделі експертиз біомедичних досліджень [3] — до історико-філософських її витоків [1].

У фізкультурно-спортивній галузі знань жваво обговорюються проблеми допінгу, межі його застосування і зв'язок з бурхливим розвитком фармакологічної індустрії. М.Я. Головенко з цього приводу пише, що фармацевтичні компанії в Україні лише в першому кварталі 2011 р. інвестували в рекламу ліків на телебаченні та радіо 752 млн гривень. «Торгівля хворобами, пропаганда неіснуючих хвороб або перебільшення несерйозності нездужання стали їх звичною практикою...» [2]. На фоні подібної загальної картини не дивує те, що спортсмен стає заручником фармацевтичних акул бізнесу, і розвиток біоетичної проблематики стає нагальною соціальною проблемою.

Отже, у розвитку фізкультурно-спортивних оздоровчих технологій, піклування про стан здоров'я спортсменів вимагає глибоких філософських роздумів, щоб сформувані певну громадську думку навколо захисту тілесної власності спортсменів.

Мета дослідження — виявлення основних етичних проблем спорту сьогодення, визначення ролі та впливу новітніх біотехнологій, які вже стали невід'ємною складовою сучасного спорту.

Зв'язок з науковими планами, програмами: обраний напрям дослідження включено в комплексну науково-дослідницьку програму НУФВСУ «Особливості гуманітарного дискурсу в спорті і фізичному вихованні».

Методи дослідження: узагальнення даних науково-теоретичних літературних джерел, діалектичні методи взаємозв'язку аналізу і синтезу, компаративний метод.

Результати досліджень та їх обговорення. Однією з важливих проблем філософського аналізу біоетичної проблематики в спорті є визначення її світоглядних засад. Основою біоетики — поряд із філософією життя і феноменологією — є екзистенціалізм, який, як і філософія життя, намагається зрозуміти буття безпосередньо, перебороти раціоналізм і інтелектуалізм і в такий спосіб зблизити поняття «буття» і «життя». Але на відміну від філософії життя, що виділяє переживання як вихідну реальність, екзистенціалізм намагається розкрити онтологічний смисл переживань. Виявляється, що цей смисл виступає, як спрямованість переживань на щось, що знаходиться по ту сторону від них, трансцендентне їм. Людська свобода тут трактується як трансценденція і як прояв людської сутності. Людина як «надмірна істота» — вільна, тому що вона одна з усього тваринного світу спроможна «трансцендентувати». Саме вона має виняткові можливості проектувати, створювати, вибирати себе саму, не керуючись нічим, крім власної суб'єктивності. Свобода як плата за людське життя, за «екзистенцію», являє собою обов'язок відповідальності, що несе кожна людина як особистість [5].

Екзистенціалізм приходить до розгляду існування людини як поєднання конкретного й суб'єктивного, що принципово важливо для біоетики. Дійсні труднощі вихідної класичної етики пов'язані з моментом її суб'єктивності, яку неможливо підвести під ті чи інші, чітко сформульовані, нормативи й настанови. Але екзистенціалізм залишає людині право самій вирішувати, наскільки далеко вона може йти у своїх діях. Кожна людина несе особисту відповідальність за свої вчинки, за все своє життя.

Екзистенціалізм сприяв тому, що моральна відповідальність стає предметом широкого обговорення не тільки теологів і філософів, але й спеціалістів з різноманітних сфер людської діяльності. Стверджуючи таке розуміння життя, екзистенціалісти закликають людину реалізувати

у власному житті всі свої неповторні й унікальні можливості. Основні принципи сучасної біоетики будуються на розумінні людської екзистенції як принципово поважного відношення до людини — відповідального «автора» своєї долі, неповторної й унікальної історії свого життя як біографії.

В медицині питання етичності стоїть особливо гостро, бо об'єктом дослідження та впровадження новітніх технологій є найцінніше — людина, її здоров'я та життя. При необдуманому, не обґрунтованому всебічному втручанні в процес життєдіяльності ці технології можуть принести шкоду, причому не лише окремій людині, але й людству та популяціям в цілому.

Медична етика є складовою частиною біоетики, в якій всі норми і принципи орієнтовані на здоров'я людини, його покращення і збереження. Вперше ці норми були закріплені у клятві Гіппократа, яка стала відправною точкою для створення в подальшому інших професійних і морально-етичних кодексів. Саме тоді було проголошено принцип *Primum non nocere* — «Перш за все — не нашкодь». Цей принцип є непорушним і вічним, і нині він має визначати стосунки між лікарем і хворим, будучи доповнений постулатом «Насамперед — допоможи!» [17].

Деякі дослідники вважають, що фактично свій початок біоетика взяла від Нюрнберзького процесу, коли правда про страхітливі діяння нацистських лікарів стали відомі людству. З'ясувалось, що вони умертвили понад 70 000 людей: осіб з фізичними вадами, психічно хворих — людей, які, на їхню думку, є непотрібними для суспільства. В концтаборах над дорослими, дітьми проводили жорстокі експерименти, було розроблено надзвичайно ефективну систему евтаназії. Світ вперше почав сумніватися в добропорядності лікарів та в лікарській етиці. Але навіть після цього в Америці — країні, що різко засудила діяння нацистських лікарів, — стали відомі скандальні порушення лікарської етики.

Широкого поширення набув той факт, що фармацевтичні компанії часто ставлять свої експерименти не в своїх, а в інших країнах, користуючись тим, що законодавство цих країн не забороняє проведення випробувань лікарських препаратів. Люди стали боятися стати жертвами безконтрольного викидання на ринок нібито безпечних медичних препаратів, які насправді не проходили серйозної експертизи. Прикладом є скандал, який розгорівся у світі через різке збільшення народження в ряді країн немовлят з вадами розумового розвитку. Після детального вивчення ситуації стало відомо, що мами цих немовлят під

час вагітності приймали талідомід — «безпечний» лікарський препарат, який ефективно знімав симптоми токсикозу у вагітних [16].

Страх і стурбованість, що викликані експериментальними дослідженнями на людині з боку біомедичних наук, стали причинами створення в цивілізованих країнах етичних комітетів, мета діяльності яких полягає в етичній регламентації дій учених.

При Президії Академії медичних наук України також створено Комітет з біоетики і ефективно функціонує система біотичної експертизи всіх науково-дослідних та дисертаційних робіт, які виконуються в установах Академії.

В Україні чітко організовано експертизу дотримання принципів етики при випробуваннях лікарських засобів. Водночас ці проблеми потребують негайного організаційного вирішення в недержавних наукових установах, яких в останні роки стає дедалі більше на кафедрах медичних вузів, підпорядкованих не лише Міністерству охорони здоров'я, але і Міністерству молоді та спорту, а також у приватних медичних комплексах. Медична біологія — це така галузь, де проводити фундаментальні наукові дослідження і впроваджувати їх результати на практиці, призначати нові ефективні лікарські препарати в лікування хворих неможливо без проведення експериментів на людині — клінічних випробувань. Проблема полягає в тому, що ці експерименти стають все сміливішими і часто проводяться на межі моральності. Необхідно також випробування нових методів хірургічного втручання, терапевтичного лікування із застосуванням нових схем та лікарських засобів очевидна. Тому, з точки зору біоетики, такі експерименти можливі тільки тоді, коли люди (піддослідні) дають свідомо свою згоду, попереджені про можливі побічні ефекти та ризики, або навіть заявили про своє бажання взяти участь в експерименті на благо людства.

Державна політика у галузі біоетики — це комплекс заходів, спрямованих — відповідно міжнародним вимогам — на створення умов для дотримання етичних принципів і норм в процесі наукової практичної діяльності.

У другому розділі Конституції України вказано: «...не існує такої цінності, заради якої можна було б пожертвувати людиною». Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тож давайте замислимося над тим, чим жертвує сучасний спортсмен у жорстких умовах спорту сьогодні?

Зараз спортивні результати досягли значних висот, що лише такими тренуваннями, які

безпечні для життя спортсмена, досягти їх практично неможливо. Професійному спортсмену доводиться або виснажувати свій організм тяжкими тренуваннями, що ведуть у майбутньому до серйозних наслідків для організму, або удаватися до застосування допінгу, що так само впливає на його організм.

Більшість спортсменів готові пожертвувати своїм здоров'ям свідомо, тільки заради досягнення успіхів у спорті. Допінги починають приймати ще до включення до складу збірної країни.

Ще учасники давньогрецьких Олімпіад використовували насіння кунжуту, вино зі стрихніном як загальнозміцнюючий засіб, а також для підвищення витривалості в бігу. Стрихнін і зараз входить у список допінгів, від передозування якого в 1978 р. прямо на трасі помер радянський велосипедист Григорій Радченко.

На сьогоднішній день відомо більше півтора десятки груп з підгрупами найменувань допінгів. Найпоширенішими є такі:

- кров'яний допінг — переливання донорської або заздалегідь припасеної власної крові (можливі побічні ефекти: порушення роботи печінки, нирок і системи кровообігу, утворення тромбів та ін.);

- стимулятори — ефедрин, амфетаміни й інші психостимулятори (побічні ефекти: безсоння, підвищена збудливість, порушення серцевого ритму, а в сполученні з важкими фізичними навантаженнями — аж до летального результату);

- диуретики («трав'яні», хімічні) — сечогінний засіб, що дозволяє швидко зігнати вагу (побічні ефекти: запаморочення, нудота, головні болі, судоми, а через порушення балансу електrolітів — серцевий приступ та ін.);

- анаболічні стероїди — клас органічних сполук, що містять стеринову групу із вуглецевих кілець (побічні ефекти: зупинка росту кісток у підлітків, захворювання печінки, нирок, серця, депресія, агресивність, безплідність тощо).

Перераховувати різновиди допінгів можна довго. Вищезгадані препарати широко використовуються медициною для лікування різних захворювань. І на даному етапі вони, звичайно ж, необхідні суспільству, але тільки з метою надання медичної допомоги.

Зараз з упевненістю можна говорити, що в спорті важко домогтися високих результатів, не застосовуючи фармакологію, в тому числі заборонену. Проблема у тому, що деякі спортсмени не замислюються про дозування препаратів, не радяться з лікарем. Відомий випадок, коли спортсмен бездумно використовував препарати, і це призвело до серйозних порушень у його

новонародженої дитини. В індивідуальних видах спорту існує практика, згідно з якою спортсмен має подати у Всесвітнє антидопінгове агентство (ВАДА) свій тренувальний графік на рік, в якому треба зазначити все: де будуть тренування, де він буде відпочивати. Робиться це для того, щоб спеціалісти з допінг-контролю могли у будь-який момент приїхати і взяти пробу. Лікарів не вчать розробляти схеми застосування допінгу — вони експериментують самі, використовуючи медичні знання і накопичений досвід, а спортсмен заради перемоги готовий піти на все. Питання в тому, чи може заради тієї ж перемоги на все піти лікар, розуміючи, чим це загрожує здоров'ю підопічного.

Німецькі психологи провели анонімне дослідження в групі професійних спортсменів. Було задане одне питання: «Якщо вам запропонують прийняти препарат, який неминуче призведе до смерті протягом 10 років, але дозволить виграти абсолютно все, що можливо, ви будете його приймати?». Результати були неприємні. Більше ніж 60 % спортсменів відповіли, що погодяться на це. Іноді виникає дилема, коли спортсмен підходить до лікаря з проханням сприяння в прийнятті заборонених препаратів. Що краще: щоб спортсмен приймав допінг без лікаря або щоб він робив це під наглядом фахівця?

Буває, що у спортсмена низький гемоглобін, підвищити його дозволеними препаратами неможливо. Чи можна використовувати деякі препарати для відновлення? Від цих питань функціонери ВАДА відмахуються. Вони вважають, що допінг — це однозначне зло, яке потрібно викоринювати. У той час як визнані експерти зі спортивної медицини (Португалов С. Н., Крачковський Т. Е.) вважають, що список заборонених препаратів невиправдано розширений, і деякі речовини просто необхідні спортсменам, щоб витримати поза межні навантаження під час тренувань.

Спортивні досягнення завжди були й залишаються справою державної важливості. Наприклад, у недавньому минулому в ГДР навіть був прийнятий секретний державний план, за яким спортсменів систематично «пічкали» допінгами, й завдяки цьому в період з 1972 по 1988 рік вони виграли 384 олімпійські медалі. Крім політики сильним стимулятором у створенні й розробці новітніх допінгів є величезні гроші, які обертаються навколо спорту.

Для покращення спортивних показників робляться спроби використання досягнень генної терапії, фармакогенетики із застосуванням в практиці створення клітин, що стає недосяжним для будь-яких програм допінгового контролю.

Наприклад, лідерами за кількістю олімпійського золота на Олімпіаді в Пекіні стали китайські спортсмени. Нерідко їх перемоги супроводжувалися небаченими рекордами. Свій успіх китайці пояснювали продуманою системою підготовки, однак, на думку деяких фахівців, мова може йти про нові форми допінгу.

Золоту та срібну медалі в запливі на 200 м батерфляєм завоювали китайські плавчині: Лю Цзиге (19 років), яка встановила новий світовий рекорд — 2 хв 4,18 с. Цзяо Люян, що пропливла дистанцію швидше за попередній рекорд світу. Багато експертів, тренери і спортсмени були приголомшені прогресом Лю Цзиге, яка до цього не показувала на міжнародних змаганнях настільки переконливих результатів, а олімпійський заплив здійснила з випередженням свого середнього результату майже на чотири секунди.

Китайські фахівці пояснюють успіх своєї збірної правильною системою підготовки, що включала поряд з продуманим режимом харчування і тренувань, ще й використання досягнень східної медицини. Разом з тим варто відзначити, що підготовка збірної Китаю велася в режимі найсуворішої секретності, що змушує фахівців на Заході, говорити про використання в Піднебесній принципово нових способів допінгу. Доктор Енді Міа з університету Західної Шотландії, фахівець з олімпійському руху та спортивної біоетики, вважає, що для поліпшення спортивних результатів на Олімпіаді в Пекіні міг бути застосований генетичний допінг, тобто вплив на деякі процеси організму (наприклад синтез протеїну) на генетичному рівні. Такі види модифікації організму спортсмена не виявляються сучасними антидопінговими тестами. Можливість широкого застосування генетичного допінгу в майбутньому не виключає і Том Мюррей — голова Центру Гастингса, дослідного інституту біоетики, колишній член антидопінгового агентства США і ВАДА. Керівники МОК і ВАДА не відкидають можливості використання генетичного допінгу, але вважають, що перш ніж ці методи почнуть застосовуватися, має пройти ще п'ять–десять років. Проте президент МОК Жак Рогге не виключає, що якщо найближчим часом вченим вдасться виявляти подібні випадки стимуляції спортсменів, то перегляд результатів Пекінської олімпіади не примусить себе чекати — взяті під час XXIX Ігор допінг-проби заморожені на вісім років, і в будь-який момент вони можуть бути піддані повторному аналізу.

Варто тільки замислитись про те, що саме у цьому разі визнання результатів Олімпіади недійсними буде відчувати спортсмен, який йшов до

цієї перемоги таким довгим, тернистим і важким шляхом.

Наукова спільнота стурбована масштабами і збільшенням ефективності генетичного тестування, яке має не тільки позитивні, а й руйнівні наслідки для людини. Виникає ряд етичних та юридичних питань щодо геномних досліджень, які не можуть бути використаними для дискримінації або з метою доказу біологічної переваги окремих індивідів чи груп. Спорт в такому випадку не може виступати полігоном для подібних випробувань [4]. «Спортивне тіло» — це соціокультурний феномен виходу людини в момент змагальної діяльності за межі своїх природних, фізичних можливостей і миттєве поєднання з душею (екстазу), чим трансцендентує (відкриває) закладену Космосом ідею його створіння.» [4].

Але ж можна сказати, що у сучасному спорті цей вихід за межі своїх можливостей деякою мірою пов'язаний з тими препаратами, які знаходяться у цьому ж самому «спортивному тілі». І чи можна говорити про те, що через ці

модифікації ми побачимо справжню ідею створіння? Змагальна діяльність перетворюється на змагання не між спортсменами, а між новітніми допінгами, які ще не ввійшли до переліку заборонених.

Висновки

1. Біологічна етика не ставить за мету стримання або заборону новітніх біотехнологій, з якими пов'язується майбутнє цивілізації. Існує необхідність скрупульозної й довготривалої експертизи, незалежного громадського контролю, аби визначити можливе й допустиме в їх розвитку, виключити негативні наслідки для людини й довкілля. Людина має право знати, що вона споживає, тому інформація мусить бути відкритою й об'єктивною.

2. Спорт вищих досягнень у наш час перетворюється на боротьбу не між спортсменами, а між препаратами, які широко використовуються. Можливо, в такому випадку для цих «псевдозмагань» і не потрібна людина як основний елемент спорту? Так ми і здоров'я збережемо, а кінцевий результат змагань навряд чи зміниться.

Література

1. *Вековшиніна С. В.* Сучасна медична етика: від Гіппократа до біоетики / С. В. Вековшиніна, В.Л. Кулініченко, Н. В. Коваленко // Укр. мед. часопис. — 2003. — № 5 (37). — С. 93—96.
2. *Головенко М. Я.* Доступные, качественные лекарства — залог успешного реформирования медицины / М. Я. Головенко // Новости медицины и фармации. — 2011. — № 16 (379). — С. 18—19.
3. *Егоренков А. И.* Методика изучения биоэтических аспектов проблемы риска внедрения новых биомедицинских технологий / А. И. Егоренков // МКО-10. — 2002. — С. 23—41.
4. *Ібрагімов М. М.* «Філософія спорту» в екзистенційно-онтологічній проблематиці фізкультурно-спортивного наукознавства / М. М. Ібрагімов // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Сер.: Пед. науки. Фіз. виховання та спорт: зб. наук. праць / Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка; голов. ред. М. О. Носко. — Чернігів, 2011. — Вип. 91, Т. 1 — 535 с.
5. *Кашалов Ф. А.* Здоровье как ценность: культура и биоэтика / Ф. А. Кашалов, О. В. Терентьев, В. Э. Цейслер // Вестн. ЮУрГУ, Сер.: Соц.-гуманитарные науки. — 2007. — Вып.9. — №24. — С. 107—111.
6. *Климонова Е. С.* Концепт здоровье в философском дискурсе / Е. С. Климонова // Вестн. ВГУ. Сер.: Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2007. — № 2, (ч. 2). — С. 136—142
7. *Коваленко Н. В.* Синергетика як метод вивчення моделі біотичних відносин «людина—природа» / Н. В. Коваленко // Мультиверсум: філософський альманах. — К.: 2008. — Вип.71. — С. 81—92.
8. *Кулініченко В. Л.* Філософсько-світоглядні засади біоетики / В. Л. Кулініченко // Практ. філософія. — 2001. — № 3. — 244 с.

References

1. *Vekovshynina S. V.* Medical ethics today: from Hippocrat to bioethics / S. V. Vekovshynina, V. L. Kulnichenko, N. V. Kovalenko // *Ukrainskyi medychnyi chasopys.* — 2003. — N. 5 (37). — P. 93—96.
2. *Golovenko M. Ya.* Available, quality drugs — the key to successful reform of medicine / M. Y. Golovenko // *Novosti meditsyny i farmacii.* — 2011. — N 16 (379). — P. 18—19.
3. *Yegorenkov A. I.* Approach to study bioethical aspects of the issue of risk of introduction of new biomedical technologies / A. I. Yegorenkov // *MKO-10.* — 2002. — P. 23—41.
4. *Ibragimov M. M.* The philosophy of sport in the existential and ontological problems range of physical education and sports science / M. M. Ibragimov // *Visnyk Chernihivskogo nacionalnogo pedahohichnoho universitetu. Ser.: Educational sciences. Physical education and sport: collected scientific papers / Shevchenko Chernihiv state pedagogical university, chief editor: M. O. Nosko. — Chernihiv, 2011. — Issue 91, Vol. 1. — 535 p.*
5. *Kashalov F. A.* Health as a value: culture and bioethics / F. A. Kashalov, O. V. Terentiev, V. E. Tseyssler // *Vestnik YuUrGU, Series: Socio-humanitarian sciences.* — 2007. — Vol. 9, N 24. — P. 107—111.
6. *Klimonova Ye. S.* The concept of health in philosophical discourse / Ye. S. Klimonova // *Vestnik of VGU, Series: Linguistics and cross-cultural communication.* — 2007. — N 2 (part 2). — P. 136—142.
7. *Kovalenko N. V.* Synergetic as an approach to study the model of biotic relations «human — the nature» / N. V. Kovalenko // *Multiversum: filosofskyi almanakh.* — Kiev, 2008. — Vol. 71. — P. 81—92.
8. *Kulnichenko V. L.* Philosophical and ideological foundations of bioethics // *Pract. Philosophy.* — 2001. — N 3. — 244 p.

9. *Кулиниченко В. Л.* Биоэтика: Феноменологические поиски и основания // Феноменология и гуманитарное знание / В. Л. Кулиниченко, С. В. Вековщина. — К.: Тандем, 1998. — 351 с.
10. *Рагимова О. А.* Теоретические основы определения понятия здоровье / О. А. Рагимова // Изв. Саратов. ун-та. Сер.: Философия, психология, педагогика. — 2009. — Т. 9, Вып. 2. — С. 41—47.
11. *Федоров Н. Ф.* Сочинения / Н. Ф. Федоров. — М.: Мысль, 1982. — 711 с.
12. *Хруцкий К. С.* Медицина здоровья: биокосмологическая (неоаристотелевская) перспектива / К. С. Хруцкий // Весн. Новгород. гос. ун-та. — 2010. — № 59. — С. 21.
13. *Шаталов А. Т.* Философия здоровья / А. Т. Шаталов. — М.: ИФ РАН. — 2001. — С. 291.
14. *Штейнбах В. Л.* Обратная сторона медали (История Олимпийских игр в скандалах, провокациях, судейских ошибках и курьезах) / В. Л. Штейнбах. — М.: Человек, 2008. — С. 5.
15. *Coubertin P.* Discours a Athenes (16 nov. 1894) / Pierre de Coubertin. Textes choisis. Tome II. — Zurich-Hildesheim—New York: Weidmann. 1986. — P. 364—375.
16. *Husserl E.* The crisis of European science and transcendental phenomenology / E. Husserl. — Evanston, 1970. — 572 p.
17. *Medical ethics* / Ed. R. M. Veatch. — Boston. London: Jones and Bartlett publ., 1989. — 372 p.
9. *Kulinichenko V. L.* Bioethics: Phenomenological searches and bases / V. L. Kulinichenko, S. V. Vekovshynina // Phenomenology and humanitarian knowledge. — Kiev: Tandem, 1998. — 351 p.
10. *Ragimova O. A.* Theoretical bases of definition of the concept of health / O. A. Ragimova // Izvestiia Saratovskogo universiteta. Series: Philosophy, psychology, pedagogics. — 2009. — Vol. 9, issue 2 — P. 41—47.
11. *Fedorov N. F.* Oeuvre / N. F. Fedorov. — Moscow: Mysl, 1982. — 711 p.
12. *Hrutsky K. S.* Medicine of the health: biocosmological (neo-aristotelian) prospect / K. S. Hrutsky // Vestnik Novgorodskogo gos.universiteta. — 2010. — N 59. — P. 21.
13. *Shatalov A. T.* Philosophy of the health / A. T. Shatalov. — Moscow: Institute of Philosophy of Russian Academy of Sciences. — 2001. — P. 291.
14. *Shteynbakh V. L.* The reverse side of a medal (History of Olympic Games in scandals, provocations, judicial mistakes and funny things) / V. L. Shteynbakh. — Moscow: Tchelovek, 2008. — P. 5.
15. *Coubertin P.* Discours a Athenes (16 nov. 1894) / Pierre de Coubertin. Textes choisis. Tome II. — Zurich-Hildesheim—New York: Weidmann. 1986. — P. 364—375.
16. *Husserl E.* The crisis of European science and transcendental phenomenology / E. Husserl. — Evanston, 1970. — 572 p.
17. *Medical ethics* / Ed. R. M. Veatch. — Boston. London: Jones and Bartlett publ., 1989. — 372 p.

Надійшла 17.06.2013